

Лозова О.М. Психосеміотичні компоненти етнічної свідомості східних слов'ян (діахронічний підхід) / Лозова О.М. // Наукові записки НАУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота.– 2009.– Т. 97.– С.44-49 .

УДК 159.95

Лозова О.М.

ПСИХОСЕМІОТИЧНІ КОМПОНЕНТИ ЕТНІЧНОЇ СВІДОМОСТІ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН (ДІАХРОНІЧНИЙ ПІДХІД)

Стаття містить аналіз сучасної проблематики в галузі етнічної свідомості. Запропоновано новий підхід до вивчення знакових феноменів етнічної свідомості, який будується на засадах психосемантики та психосеміотики. Представлено результати психосеміотичної реконструкції основних універсальїх історичної та сучасної свідомості східних слов'ян.

Ключові слова: психосемантика, психосеміотика, етнічна свідомість, психосемантична реконструкція, східні слов'яни.

O. Lozova

PSYCHOSEMIOTICAL COMPONENTS OF ETHNIC CONSCIOUSNESS OF EAST SLAVONIC PEOPLE (DIACHRONIC APPROACH)

The article contains the analysis of the current state of ethnic consciousness. A new approach to studying the ethnic symbols in modern consciousness, based on psychosemantical and psychosemiotic methods, was proposed. The results of a psycho-semiotic reconstruction of main universal concepts of past and modern consciousness of East Slavonic people were presented.

Key words: *psychosemantics, psychosemiotic, ethnic consciousness, psycho-semiotic reconstruction, east slavonic people.*

Актуальність дослідження. Специфіка дослідження етнічної свідомості визначається багатоаспектністю та полідисциплінарністю даної предметної галузі, яка розглядається одночасно кількома науковими напрямками, що зосереджують увагу на психічних індикаторах проявів етнічності. Суть авторського підходу полягає в комплексному дослідженні етнічної свідомості східних слов'ян з позиції двох психологічних дисциплін: психосемантики та психосеміотики. Психосемантику ми розглядаємо не лише в якості засобу об'єктивованого виміру суб'єктивного змісту

свідомості, але водночас як інструмент конструювання власне предмету дослідження. Психосеміотику розцінюємо як засіб об'єктивного виміру знаково-символічної природи етносоціокультури, цього змістового наповнення етнічної свідомості.

Теоретичний базис дослідження – семіотична концепція етнокультури (В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, О.М. П'ятигорський, В.М. Топоров, Б.О. Успенський); доробок представників Московсько-тартуської семіотичної школи (Ю.М. Лотман, В.В. Іванов, О.М. П'ятигорський, Б.О. Успенський, В.М. Топоров та ін. [9; 11]), представників європейської семіотичної традиції (Ч. Пірс [7], Ч. Морріс [6]) та теоретиків психосеміотики [5] – дозволяє розглядати етнічну культуру як сукупність текстів (структура яких моделює і відбиває структуру етнічної свідомості), уточнити такі поняття, як етнокультурний, знак, образ, символ, мова культури, укласти психосеміотичну типологію етнокультурних та соціокультурних знаків. Окремі вагомі праці в цій галузі висвітлюють природу семіотичної проблематики власне української етнічної культури (В.Т. Куєвда [4]). Має дискусійний потенціал і проблема психосеміотичного розмежування етнокультурних та соціокультурних знаків.

З огляду на це психосемантичний зміст системи перцептивних, рефлексивних та категоріальних структурних компонентів етнічної свідомості східних слов'ян усе ще зберігає свою новизну як предмет дослідження.

Аналіз досліджень. Різноманітність і складність психологічних проблем знаків та знакових систем стало причиною становлення й розвитку цілої наукової галузі, названої М.В. Гамезо, Б.Ф. Ломовим і В.Ф. Рубахіним психосеміотикою [2]. Запропонований до наукового вжитку ще у 1977 році, термін психосеміотика виокремив цілий напрямок досліджень у вітчизняній семіотиці, присвячених вивченню природи культурних знаків.

У психології проблема знака й знакових систем найбільшу загальнотеоретичну розробку отримала в працях Л.С. Виготського,

О.М. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Б.Г. Ананьєва, В.В. Давидова, К. Бюлера, Дж. Брунера, Ж. Піаже. Проте, у багатьох роботах далеко не однозначно встановлюється сутність знаків і знакових моделей, що призводить до плутанини у визначенні понять «знак», «знакова система», «код», «символ».

У сучасній психосеміотиці знак визначають як матеріальний, чуттєво сприйманий предмет (явище або дію), що виступає в процесі пізнання й спілкування як представник (заступник) іншого предмета або явища й використовується для прийому, зберігання, перетворення й передачі інформації про цей заміщений предмет або явище [8].

А.А. Брудний [1] пропонує розглядати природу знака в чотирьох можливих площинах:

1) стосовно значення, або семантично. Дане відношення конституює сам знак як відношення матеріального факту і психіки;

2) стосовно об'єкта, або денотативно. У цьому випадку виявляються підстави для логічно несуперечливого використання знака;

3) стосовно інших знаків, тобто синтаксично. Тут уперед виходять правила використання знака;

4) стосовно поведінки людини, або прагматично. Чільне місце тут посідає ефект використання знака.

Природа етнічної знакової системи може розглядатися під кутом зору кожного з названих підходів. Проблематика ж нашого, психосемантичного, дослідження співвідносна, насамперед, з першим з них у плані психічної представленості знака в колективних системах значень. По-друге, етнокультурний знак досліджується нами інтерпретативно, тобто у відношенні до означуваного, що припускає використання другого й третього підходів з перерахованих вище.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Поданий нижче матеріал є авторською реінтерпретацією основних функцій знаку в контексті етнічної свідомості.

По-перше, етнознак є результатом процесу пізнання, тобто встановлення зв'язку між предметом і його об'єктивним заступником. Він – матеріальне вираження предмета пізнання, опосередковане образом цього предмета. Отже, етнознак предмета (явища, дії) по своїй сутності є вторинним, це уречевлений носій образу предмета, обмежений його функціональним призначенням. Етнознак є «знаком чогось» саме тому, що за своїм походженням це «знак образу чогось даного». Тому оволодіння системою етнічних знаків припускає засвоєння людиною відповідних образів. Продуктивне використання готової системи етнознаків припускає засвоєння їхньої семіотики, тобто певне «відтворення» (у психосемантичній термінології – реконструкція) самих цих етнознаків, їхньої системи й функцій.

По-друге, в етнознаках фіксуються узагальнення й абстракції, вироблені не окремою людиною, а цілим етносом. Тим самим, опанувавши знаком і знаковою системою, індивід піднімається на новий щабель пізнання.

По-третє, етнознак є знаряддям не тільки пізнання, але й спілкування. Носіями інформації, переданої й прийнятої в процесах спілкування, є етнознаки й етнознакові системи. Разом з тим саме спілкування – необхідна умова оволодіння як етнознаками, так і їхніми системами.

Нарешті, етнознаки виступають як знаряддя регуляції поведінки й предметно-практичної діяльності, при цьому – знаряддям регуляції як власної діяльності, так і діяльності інших людей.

Таким чином, інструментальна функція етнознаків стосовна до всіх основних сторін людської психіки: когнітивної, комунікативної й регулятивної.

В етнічному образі світу функцію етнознака конвенціонально можуть виконувати будь-які матеріальні предмети, що мають більшу чи меншу значеннєву виразність й обов'язково відрізняються від того, що вони позначають. Етнознаки й етнознакові ситуації використовуються не тільки

для передачі об'єктивно-семантичної інформації, але й для передачі суб'єктивних бажань, емоцій, настроїв, оцінок і т.п.

У процесі функціонування етнознаків думка, стимульована цими знаками, ніколи не буває вільною від чуттєво-конкретних образів, поняттєве мислення завжди здійснюється на чуттєво-образному тлі. Таким чином, до складу значення етнознака входять і чуттєво-конкретні образи й емоції. При цьому пам'ятаймо, що саме значення за своєю природою багатоскладне, у нього входять: денотативне, структурне, сигніфікативне й конотативне значення (експресивно забарвлені чуттєво-конкретні образи). Етнознак, таким чином, суттєво впливає на людину, що його сприймає.

З позиції названих вище дисциплін нами було компаративно досліджено такі ментальні ознаки прадавніх і сучасних етнофорів як знаковість простору й часу, семантика предметного світу, причиново-наслідковий зв'язок подій, мотивація вчинків, семантика оцінної ментальності. Значеннева та знакова динаміка цих феноменів, отримана в експерименті, дозволяє оцінити їх як у діахронічному плані (етногенез), так і в синхронічному аспекті становлення етнічності особистості (що забезпечується віковим підходом в експерименті).

Методика дослідження. Експериментальний етап дослідження розпочався з пошуку інструменту узагальнення, здатного максимально символізувати інформацію, отриману у двох перших. Необхідно було створити умови адекватного порівняння й аналізу семантик таких нерівнозначних джерел інформації як фольклор, література, вербальні реакції досліджуваних та результати семантичного диференціювання понять. Таким інструментом узагальнення було обрано схему семіотичного аналізу текстів, розроблену О.С. Кирилюком.

У праці О.С. Кирилюка «Категорії граничних підстав і проблеми реконструкції первинних структур свідомості [3]» аналізуються первинні схеми світосприймання, пов'язані з граничними підставами людського існування – з категоріями життя й смерті. Осмислення такого первинного

досвіду життя, на думку автора, і лежить в основі породження найдавніших текстів. Розглянемо докладніше дану концепцію, яка вперше у вітчизняній семіотиці претендує на пошук прямого зв'язку знакової структури тексту (міф, казка, релігія, література, кіно) з фундаментальними світоглядними структурами. В якості структуротвірних факторів стосовно культурно-світоглядних текстів, які дають весь набір актантів, функцій і результатів, автор пропонує розглядати категорії граничних підстав (КГП).

У рамках розглянутої концепції виділяються такі КГП-рівні: а) біологічні (функціональні) форми: народження, життя, смерті й безсмертя; б) діяльнісні соціальні структури, що трансформують біофункції у форми суспільної, людської поведінки; в) дублікати соціалізованих біофункцій і соціальних діяльнісних структур; г) ідеальні моменти цієї діяльності, історично відокремлені від неї й перетворені на самостійно функціонуючий комплекс світоглядної свідомості у вигляді текстів культури [3, с. 40]. Потім КГП-структури кодифікуються в аліментарний, еротичний або соціально-виробничий коди, що виявляються також у модифікаціях, пов'язаних з особливостями соціально-виробничого життя (рослинництво, скотарство, соціальні комунікації й т.п.).

Перший шар КГП-структур, біолого-функціональний, фіксується в історичному тексті у вигляді факту: жили-були..., коли в жінки народився син..., він неї спокусив... і т.д. Соціально-діяльнісний шар втілюється в акті: трудився він і день і ніч..., вони побралися..., перемиг він змія й т.д. Шар соціальної дублікації виражений в описі ритуально-обрядової практики – весіль, похорону, ініціації й т.п. Шар текстуального осмислення виражений у ціннісно-нормативних, орієнтуючих, регулятивних, діалогових, дискурсивних формах, які фіксують всі попередні рівні (тобто, ідеально): дружина встояла собі на славу й ченцеві на сором..., жили вони довго й щасливо ... і т.п.

О.С. Кирилюк пропонує розглядати КГП-структури як межу для інших компонентів структури тексту, оскільки далі них семантизація дійсності в

рамках сюжетно-композиційного моделювання тексту не йде. Звідси й найменування КГП як категорій граничних підстав. Їхній онтологічний статус, розведений по шарах, показує, що на першому рівні вони є своєрідним засобом просторово-часової організації фізіологічних форм організації живого. На другому й третьому рівнях, що виступають як соціалізуючі форми щодо перших, вони стають засобами духовно-практичного подолання кінцевості людського буття. Як феномен четвертого рівня, категорії граничних підстав – це конститутивні, структуротвірні компоненти свідомості, пов'язані з соціалізацією основних форм життя людини, яка робить своє життя й смерть предметом розгляду за допомогою подвоєння світу природних предметностей і створення другого шару реальності, де КГП стають виразниками головних смисложиттєвих орієнтирів.

Ураховавши названі елементи, автор пропонує своєрідну мову опису тексту. КГП позначаються римськими цифрами (I — народження, II — життя, III — смерть, IV — безсмертя). Шари КГП-структур зберігають позначення, дані вище, коли а) буде означати біологічний шар, б) — соціально-діяльнісний шар, в) — ритуально-дублюючий шар і г) — ідеальний шар (описовий, рефлексуючий або наративний рівень). Коди світоглядної свідомості позначаються арабськими цифрами: 1 — аліментарний, 2 — еротичний, 3 — агресивний коди. Їхні модифікації будуть позначатися грецькими буквами: А — рослинно-землеробський, В — скотарський і У — ремісничо-формозмінний (речовий) рівень модифікацій [3, с. 47]. Комбінації цих символів дають так звану формулу категорій граничних підстав – своєрідний семіотичний код тексту або окремого поняття.

У реальності будь-який текст – надзвичайно складне переплетення мотивів, образів, символів, сюжетних ліній. Автор розглядає КГП на прикладах міфу, казки, літературного твору й кінодискурсу. Ми застосували цю форму узагальнення інформації до текстів східнослов'янського

фольклору, давньої літератури й вербальних реакцій досліджуваних в експерименті.

Результати дослідження та їх обговорення. Визначення коду КГП відбувалося методом експертного оцінювання: усереднювалися оцінні судження одинадцяти експертів – магістрантів та викладачів української філології Національного університету «Києво-Могилянська Академія».

Таблиця 1.

Семіотичне наповнення основних універсалій історичної та сучасної свідомості східних слов'ян

Категорія	Шифри КГП	Дешифровка категорій граничних підстав
<i>Простір</i>	Ia1A + IVв2 vs. ШБЗУ	Народження, біологічний шар КГП, аліментарний свідомісний код, рослинно-землеробський рівень модифікації + безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП, еротичний свідомісний код. На противагу: смерть, соціально-діяльнісний шар КГП, агресивний свідомісний код, ремісничо-формозмінний рівень модифікації.
Дім	Ia2+IIг2У	Народження, біологічний шар КГП, еротичний свідомісний код + народження, ідеальний шар КГП, еротичний свідомісний код, ремісничо-формозмінний рівень модифікації.
Земля	IIa1A+ IVг	Життя, біологічний шар КГП, аліментарний свідомісний код, рослинно-землеробський рівень модифікації + безсмертя, ідеальний шар КГП.
<i>Час</i>	IIг(нар.)+ IVв	Життя, ідеальний шар КГП(нар.) + безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП.
Життя	Ia2+IIг(рефл.)2	Народження, біологічний шар КГП, еротичний свідомісний код +життя, ідеальний шар КГП(рефл.), еротичний свідомісний код.
<i>Людина</i>	Iв2B(A) → IIa1 → IIIв3→ IVг(нар.)2	Народження, ритуально-дублюючий шар КГП, еротичний свідомісний код, скотарський (рослинно-землеробський) рівень модифікації → життя, біологічний шар КГП, аліментарний свідомісний код → смерть, ритуально-дублюючий шар КГП, агресивний свідомісний код → безсмертя, ідеальний шар КГП (нар.), еротичний свідомісний код.

Я	П62	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, еротичний свідомісний код.
Ми	П62	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, еротичний свідомісний код.
Народ	П63+ Пг(опис.)2	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, агресивний свідомісний код + життя, ідеальний шар КГП (опис.), еротичний свідомісний код.
<i>Річ</i>	IVв2(3)+ П61A(B,Y)	Безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП, еротичний свідомісний код (агресивний свідомісний код) + життя, соціально-діяльнісний шар КГП, аліментарний свідомісний код, рослинно-землеробський (скотарський, ремісничо-формозмінний) рівень модифікації.
Хліб	Па1A + IVв	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, біологічний шар КГП, аліментарний свідомісний код, рослинно-землеробський рівень модифікації + безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП.
Друг	П62+Па3	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, еротичний свідомісний код + життя, біологічний шар КГП, агресивний свідомісний код.
<i>Життє-діяльність</i>	Па2A vs. П63B(Y)	Життя, біологічний шар КГП, еротичний свідомісний код, рослинно-землеробський рівень модифікації vs. життя, соціально-діяльнісний шар КГП, агресивний свідомісний код, скотарський (ремісничо-формозмінний) рівень модифікації.
Жінка	Пг(опис.)2 +П62	Життя, ідеальний шар КГП (опис.) еротичний свідомісний код + життя, соціально-діяльнісний шар КГП, еротичний свідомісний код.
Чоловік	Па2+ П63	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, біологічний шар КГП, еротичний свідомісний код + життя, соціально-діяльнісний шар КГП, агресивний свідомісний код.
<i>Причиновість</i>	Пв3+ IVв2	Смерть, ритуально-дублюючий шар КГП, агресивний свідомісний код + безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП, еротичний свідомісний код.
Релігія	IV в + Пг (рефл.)1	Безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП+ життя, ідеальний шар КГП (рефл.) аліментарний свідомісний код.
Душа	IVв2+Пг3	Безсмертя, ритуально-дублюючий шар КГП,

		еротичний свідомісний код + смерть, ідеальний шар КГП, агресивний свідомісний код.
<i>Реактивність</i>	Пв2+ Пв3	Життя, ритуально-дублюючий шар КГП, еротичний свідомісний код + життя, ритуально-дублюючий шар КГП, агресивний свідомісний код.
Любов	Па2+Пг(рефл.)2	Життя, біологічний шар КГП, еротичний свідомісний код + життя, ідеальний шар КГП (рефл.), еротичний свідомісний код.
Свобода	Пб2	Життя, соціально-діяльнісний шар КГП, еротичний свідомісний код.

Як бачимо, у знаковому контексті категорії граничних підстав «народження», в його біологічному шарі, розміщується архаїчна універсалія «простір» та сучасні універсалії «дім» та «життя», а в ритуально-дублюючому шарі – архаїчна універсалія «людина». Це тим більш логічно й очікувано, що саме дім був і залишається осередком просторово-часової організації фізіологічних форм життя. Народження людини, в історичному розрізі виконує ритуально-дублюючу (замінну) функцію як подія духовно-практичного подолання кінцевості людського буття. Цю ж функцію, але в іншому контексті – категорії «життя» – виконує реактивність архаїчного слов'янина. Таке трактування емоції як ритуалізованого (в сенсі культурної прийнятності) способу психологічного захисту від страху смерті знаходить своє підтвердження у спостереженій значній перевазі в емоційному житті наших предків негативних емоцій над позитивними.

Треба зазначити, що категорія «життя» має найбільш продуктивну семантику як у діахронії, так і в синхронії. При цьому в біологічному її контексті мисляться людина та її життєдіяльність у давнину, а також земля, хліб, друг, любов сьогодні. Соціально-діяльнісний шар КГП «життя» природнім чином сконцентрований у давньому понятті життєдіяльність і рясно представлений у свідомості сучасника: я, ми, народ, річ, друг, свобода. Нарешті, ідеальний шар поняття «життя» – власне, міф – репрезентований у синхронії поняттями дім, час, життя, народ, жінка, релігія та любов.

Гранично мінімально представлена у слов'янській свідомості категорія «смерть»: лише чужий, периферійний простір несе в собі пряму загрозу історичній людині. Сучасна ж свідомість трансформує неминучий у будь-які історичні часи природний страх смерті в ті чи інші компоненти новітнього аліментарно-еротичного міфу престижності. На підтвердження цього положення свідчать факти ритуального заміщення (ритуально-дублюючий шар) категорії «безсмертя»: ритуалістика безсмертя у давнього слов'янина стосувалася простору і причинності, сучасна ж свідомість вбачає безсмертя в поняттях «час», «душа» та «річ».

Стосовно четвертого рівня категорії граничних підстав (ідеальний шар КГП), то тут вони стають предметом розгляду за допомогою подвоєння світу в іншому шарі реальності – в тексті. У нашому випадку смисложиттєвий орієнтир «безсмертя» наповнює собою такі категорії як «людина» у давнину та «земля» у сучасності.

Переважна більшість проаналізованих концептів кодується в еротичному контексті. В аліментарному коді свідомості містяться архаїчні універсалії «простір» та «людина», а також сучасні «земля», «річ», «релігія». Агресивний свідомісний код спостерігаємо в життєдіяльності, реактивності, причиновості та, частково, у просторі (в частині чужого простору) історичної людини. Агресивність у сучасній свідомості пов'язана з семантикою універсалій «людина», «друг», «народ», «чоловік» та «душа».

Модифікації кодів світоглядної свідомості у рослинно-землеробському, скотарському, ремісничо-формозмінному (речовому) їхніх варіантах є актуальними переважно для характеристик історичної, а не сучасної свідомості слов'ян.

Семантика серединного простору в сучасній свідомості, як і раніше, пов'язана з категоріями народження, соціальної діяльності й аліментарності (спільного споживання). Частково збереглася й семіотика безсмертного, у контексті патріотичних почуттів до рідної землі. В інших своїх проявах міфологія безсмертя втрачена, зокрема, втрачене розуміння будинку як

храму, ритуалістика в просторі будинку. Формується нова семіотика, характерна ідеалізацією свого, нова міфологія престижності. Сучасний ерос «розчинений» не в просторі, а в людях і речах.

Свідомість сучасного східного слов'янина, його несвідоме «я», «ми», «народ» існує в щільному семантичному оточенні категорій «життя», «народження», «ерос», «агресія». Категорії «смерті», як і сформованого міфу про безсмертя тут не спостерігається. Т.М. Титаренко називає наш час періодом наростання страху смерті до нестерпних розмірів, які вимагають витіснення, заборони. Смерть вже не є природнім фіналом життя, вона – замах на життєві плани сучасника, на цілу його суб'єктність [10]. Семантика, з якою можна було б пов'язати формування сучасного міфу про людину, пов'язана з ідеалізацією всіх проявів життя, еросу й експансією соціально-діяльнісного в ньому.

Глибинна семантика причин учинків сучасника в її граничних підставах вічна й незмінна – це ерос і агресія, смерть і безсмертя. Це друге й останнє з досліджених нами утворень свідомості, що частково зберегло ознаки міфу. Новизною цього міфу, вплетеного в саму тканину життя, є те, що він рефлексується суб'єктом, і те, що сакральне в ньому сьогодні стає аліментарно-еротичним. Цей факт також знаходить свій аналог в експериментальній констатації Т.М. Титаренко моделей символічного безсмертя у свідомості нашого сучасника: найпоширенішою виявилася біологічна модель, тобто можливість продовження себе в нащадках [там само].

Спостережувані в текстах феномени ретардації й зупинки часу, що кількісно значно превалюють над часовою компресією, у певній мірі можуть пояснити слов'янську неквапливість у рішеннях і розвинену якість всетерплячості. У свідомості сучасника життя незмінно пов'язане з універсалією «час». І хоча ознак міфу в універсалії час не спостерігається, її семантика розвивається за рахунок категорій «народження», «ерос», «ідеальне».

Дихотомія середина-периферія стосується також речового світу (своє–чуже) і форм активності героя (жіноче–чоловіче). Збіг площин «своє = жіноче = вербально активне = ірраціональне» в точках сильної часової незворотності, очевидно, і визначає сучасні оцінки слов'янської душі як явища загадкового й непередбачуваного.

Подібно до інших, розглянутих у даній роботі, універсалії «річ» та «друг» сьогодні втратили свою минулу міфологічність. Річ переважно забезпечує зв'язок людини з біологічним існуванням, ідеалізується й символізує собою аліментарне (споживче) у людині. Друг, як і раніше, є функціональним об'єктом, в його образі також збережені елементи агресивності.

Аналіз семіозису жіночого й чоловічого показує такі новоутворення. У семантиці жіночого функції біологічна й генезисна сьогодні частково замінюється функцією соціально-діяльнісною. У семантиці чоловічого виразно виявляється біолого-еротична функція. Зберігаючи соціальну агресивність, чоловік нині стає частиною серединного (домашнього) простору, через що давня язичницька опозиція жіночого й чоловічого втрачає соціальне підґрунтя.

Висновки. Діахронічно-компаративний аналіз суб'єктивної семантики свідомості давніх та сучасних східних слов'ян полягав у комплексному аналізі групи релевантних для етнічної свідомості понять-універсалій. Доведено, з одного боку, наявність низки понять, які припустимо кваліфікувати як етнічні константи, з іншого, – втрату або трансформацію в етногенезі окремих універсалій. Такі психічні реалії минулого, що відповідним чином позначилися на формуванні ментальності сучасної людини, тобто етнічні константи, виражаються семами *життя*, *Ерос*, *агресивність*, *соціально-перетворювальна діяльність*, *народження*.

Частина етнорелевантних універсалій протягом слов'янського етногенезу залишилася константною, окремі піддалися трансформації, інші втратили свою знаковість. Так, у низці традиційно міфологічних категорій

лише поняття «мати» й «дитя» зберегли в сучасній етнічній свідомості ознаки ідилічності. Збережена гіпертрофія значущості, містичності слова; у контексті патріотичних почуттів до рідної землі частково збереглася семиотика безсмертного.

Список використаних джерел.

1. Брудный А. А. Семантика языка и психология человека / Брудный А. А. – Фрунзе : Илим, 1972. – 239 с.
2. Гамезо М. В. Психологические аспекты методологии и общей теории знаков и знаковых систем / М. В. Гамезо, Б. Ф. Ломов, В. Ф. Рубахин // Психологические проблемы переработки знаковой информации. – М. : Наука, 1977. – С. 5–48.
3. Кирилюк А. С. Категории предельных оснований и проблемы реконструкции первичных структур сознания / А. С. Кирилюк // Рациональность и семиотика дискурса. – К. : Наукова думка, 1994. – 251 с.
4. Куєвда В. Т. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі : психологічний аспект / Куєвда В. Т. – Донецьк : Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. – 264 с., 3 табл., 129 іл.
5. Левашов В. И. Введение в психосемиотику / Левашов В. И. – СПб. : Изд-во СПб. ун-т, 1994. – 57 с.
6. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. У. Моррис // Семиотика : антология / сост. Ю. С. Степанов. – М : Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 87–136.
7. Пирс Ч. Логические основания теории знаков / Ч. Пирс ; пер. с англ. В. В. Кирющенко, М. В. Колопотина; послесл. В. Ю. Сухачева. – СПб. : Лаборатория метафизических исследований философского факультета СПб ГУ; Алетейя, 2000. – 352 с.
8. Резников Л. О. Гносеологические вопросы семиотики / Резников Л. О. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1964. – 304 с.

9. Тезисы к семиотическому изучению культур : Тартуская библиотека семиотики / [В. В. Иванов, Ю. М. Лотман, А. М. Пятигорский и др.]. – Тарту : Тартуский гос. ун-т, 1998. – 88 с.
10. Титаренко Т. М. Жизненный мир личности: структурно-генетический подход. – дис. ... доктора психол. наук : 19.00.01 / Титаренко Татьяна Михайловна. – 305 с. – Библиогр. : с. 287–305.
11. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического / Топоров В. Н. – М. : Прогресс-Культура, 1995. – 624 с.